

PAWEŁ SZMITKOWSKI

PRZYGOTOWANIE BUDOWLI OCHRONNYCH DO KORZYSTANIA PRZEZ OSOBY ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI

PREPARATION OF PROTECTIVE STRUCTURES FOR USE
BY PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS

Abstract. The aim of the article is to present a concise diagnosis of the system of protective structures in Poland and to propose a concept of adapting them to the requirements of people with special needs. It presents the shelter potential of our country and ways of ensuring that shelters are available. Attention was paid to the structure of shelters and rules for their occupancy. The conclusions proposed highlight the deficiencies in the legal basis for the preparation of protective structures in Poland, difficulties in adapting them, and the need to carry out systematic work, first covering facilities located near nursing homes or hospitals, and then other protective structures.

Keywords: civil protection; people with special needs; protective structures; accessibility

WPROWADZENIE

Współczesne zagrożenia ludności implikują przygotowanie szerokiej gamy coraz doskonalszych metod i narzędzi służących do jej ochrony. Od wielu lat mają one charakter niemalże identyczny. Do najskuteczniejszych zbiorowych sposobów ochrony obywateli zaliczamy m.in. ewakuację oraz ukrycie ich w budynkach ochronnych. Co do ewakuacji należy stwierdzić, że przeprowadzenie skutecznego, masowego przemieszczenia dużych grup ludności, np. na wypadek zagrożenia wojennego, jest w naszym kraju przedsięwzięciem niemalże niewykonalnym. Nie ma bowiem możliwości umieścić cywilów w miejscach, gdzie mimo przesuwania się linii frontu pozostaną oni bezpieczni. Zabieg ten jest

Dr hab. PAWEŁ SZMITKOWSKI, prof. ucz. – Uniwersytet w Siedlcach, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie; adres do korespondencji: ul. Żytnia 39, 08-110 Siedlce; e-mail: pawel.szmitkowski@uws.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9288-9182>.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

natomiast osiągalny w sytuacji zagrożeń nadzwyczajnych, noszących znamiona klęsk żywiołowych i katastrof, przy założeniu, że ewakuacja obejmuje niewielkie grupy osób. Należy ponadto podkreślić, że przygotowanie procesu ewakuacji jest stosunkowo drogie, ponieważ wymaga zabezpieczenia zarówno lokali zastępczych, jak również szeroko pojętego zaplecza logistycznego.

Alternatywą w stosunku do ewakuacji pozostaje przygotowanie obiektów zbiorowej ochrony ludności w postaci schronów i ukryć. Przykłady takich krajów, jak Izrael, Szwajcaria, Szwecja czy Norwegia pokazują, że jest to sposób ochrony zbiorowej relatywnie tańszy od ewakuacji ze względu na to, że właściwie administrowana budowla ochronna wymaga jedynie bieżącego inwestowania w utrzymanie jej sprawności eksploatacyjnej. Staje się to o wiele łatwiejsze, jeżeli dany budynek jest obiektem podwójnego przeznaczenia, np. gdy jest dzierżawiony przez podmiot gospodarczy, który zostaje zobowiązany do przeprowadzania bieżących remontów.

Mimo że w Polsce za podstawowy sposób zbiorowej ochrony ludności uważa się ewakuację, to jednak w kontekście przygotowywania nowych regulacji prawnych w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej warto powrócić do koncepcji odbudowy oraz rozbudowy infrastruktury schronowej.

Przedmiotem badań w prezentowanym artykule są budowle ochronne w Polsce oraz kwestia ich dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami. Główny celem artykułu jest przedstawienie zwięzłej diagnozy stanu prawnego i organizacyjnego systemu budowli ochronnych w naszym kraju oraz zaproponowanie koncepcji dostosowania ich do wymogów osób ze szczególnymi potrzebami, zwłaszcza niepełnosprawnościami według przepisów określonych w Ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Sformułowano zatem następujące problemy badawcze: Jaki jest potencjał budowli ochronnych w Polsce oraz jakie akty prawne regulują obecnie ich funkcjonowanie, a także: Jakie wymogi powinny spełniać schrony i ukrycia, aby mogły z nich korzystać osoby ze szczególnymi potrzebami.

Przyjęcie powyższych problemów pociąga sformułowanie adekwatnych hipotez. Brzmiały one następująco: W systemie prawnym w Polsce nie funkcjonują obecnie kompleksowo działające zapisy, które regulują kwestie budownictwa ochronnego, zaś istniejący potencjał budowli służących zbiorowej ochronie obywateli jest wysoce niewystarczający do zaspokojenia nawet części potrzeb w tym zakresie.

Wymogi, jakie powinny spełniać budowle ochronne, aby zapewnić bezpieczne i względnie komfortowe przebywanie w nich osób ze szczególnymi potrzebami, dotyczą przygotowania architektonicznego infrastruktury schronowej, systemu

komunikacji wewnątrz obiektu oraz zabezpieczenia logistycznego znajdującego się w budowlu.

Przygotowując niniejszy artykuł, posłużono się teoretycznymi metodami badawczymi – krytyczną analizą literatury oraz dokumentów normatywnych. Zostanie także przedstawiona autorska koncepcja dostosowania schronów do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Zastosowana metodologia pozwoliła na dokonanie syntetycznej charakterystyki badanego zagadnienia oraz przedstawienie propozycji rozwiązań dostrzeżonych problemów.

1. POTENCJAŁ SCHRONOWY W POLSCE

Podczas zimnej wojny Polska posiadała dużą liczbę schronów, które po transformacji ustrojowej oraz upadku dwubiegunowego układu sił na świecie przestały być rozbudowywane. Zaniechano także ponoszenia kosztów ich utrzymania. W wyniku tego wspomniane obiekty ochronne przestały być utrzymywane. Niemniej od lat dziewięćdziesiątych pojawiały się pomysły reaktywacji systemu budownictwa schronowego. Podstawowym aktem normatywnym w tym zakresie pozostaje Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 1994, nr 89, poz. 414). Zgodnie z jej zapisami

[...] obiekt budowlany [...] wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając [...] ochronę ludności, zgodnie z wymaganiami obrony cywilnej (art. 5, ust. 1, p. 6.).

Mimo że jest to bardzo ogólne sformułowanie, to jednak pozwala na budowanie tego typu infrastruktury. Warto zauważyć, że w Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003, nr 80, poz. 717) wspomina się kilkakrotnie o konieczności uwzględnienia w planach zagospodarowania przestrzennego oraz planowaniu inwestycji, wymogów i potrzeb obronności państwa, jednak nigdzie nie pada wprost słowo „budowla ochronna” czy „schron”. Podobnie rzecz się ma w przypadku Rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 31 sierpnia 2023 r. w sprawie warunków technicznych dla obiektów budowlanych niebędących budynkami, służących obronności państwa (Dz.U. 2023, poz. 1916), w którym także wśród wykazu budowlu nie ujęto schronów ani ukryć. Należy w tym miejscu podkreślić, że od chwili uchylecia Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku

obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1967, nr 44, poz. 220) i przyjęcia Ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022, poz. 655) brakowało w polskim systemie prawnym regulacji dotyczących budownictwa ochronnego. Ponadto utracenie mocy przez Ustawę o powszechnym obowiązku obrony RP pociągnęło za sobą uchYLENIE Rozporządzenia z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin (Dz.U. 2002, nr 96, poz. 850), a także Wytocznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 r. w sprawie postępowania z zasobami budownictwa ochronnego (Szef OCK, 2018)¹. Ten stan rzeczy zmienił się z chwilą przyjęcia Ustawy z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz.U. 2024, poz. 1907), w której zawarto rozdział pt. „Obiekty zbiorowej ochrony”. Skutkiem przyjęcia ustawy będzie – w związku z zamierzoną rozbudową infrastruktury ochronnej w Polsce – konieczność przyjęcia stosownych rozporządzeń wykonawczych.

Obecnie można planować wznoszenie budowli ochronnych, jednakże nie ma dokładnych przepisów wykonawczych w postaci chociażby norm technicznych stanowiących, jak uczynić to w praktyce. Wprawdzie jeszcze przed przyjęciem ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej były opracowywane dwa dokumenty: Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Technologii w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty zbiorowej ochrony i ich usytuowanie, oraz Rozporządzenie w sprawie warunków technicznych użytkowania obiektów zbiorowej ochrony, jednakże do tej pory nie doczekały się przyjęcia.

Także MSWiA poinformowało już w 2023 r. o przygotowaniu rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, zasad użytkowania, kontroli i ewidencjonowania obiektów budowlanych stanowiących obiekty zbiorowej ochrony i służących bezpieczeństwu lub obronności państwa (InfoSecurity24, 2024), ale do tej pory ono również nie zostało przyjęte. Regulacja ta pozostaje obecnie na etapie uzgodnień i konsultacji. Przyjęte zostało natomiast Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2025 r. w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne (Dz.U. 2025, poz. 235), jako efekt wprowadzenia Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej. W międzyczasie powstał pomysł modyfikacji

¹ Warto podkreślić, że rozporządzenie to było efektem wieloletnich działań organizacyjnych prowadzonych na rzecz uregulowania kwestii budowli ochronnych w Polsce. Rozpoczęły się one w momencie powołania w lipcu 2012 r. decyzją Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej, a jednocześnie Szefa Obrony Cywilnej Kraju, Zespołu ds. opracowania koncepcji kierunków działań w zakresie budownictwa ochronnego w Polsce. Wypracowana przez Zespół koncepcja została zaakceptowana przez MSWiA w 2017 r. i skierowana do realizacji.

prawa budowlanego w taki sposób, aby można było wznosić przydomowe schrony i ukrycia o powierzchni do 35 m² jedynie po dokonaniu zgłoszenia (Figaj, 2024). Prace nad tym pomysłem trwają od czasu powołania na mocy Zarządzenia nr 14 Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 28 marca 2023 r. w sprawie powołania zespołu do opracowania rozwiązań dotyczących przydomowych schronów i przydomowych ukryć doraźnych (Dz.Urz.MRiT.2023.16) stosownego gremium, które zajmuje się tą kwestią.

Jak dotąd potencjał schronowy w Polsce jest niezwykle skromny. Prace prowadzone przez Państwową Straż Pożarną, zakończone przyjęciem Raportu dotyczącego budowli ochronnych (PSP, 2023) wskazały, że potencjał etatowych schronów w naszym kraju jest wysoce niewystarczający do ukrycia w nich obywateli². W podobnym tonie jest utrzymany raport Najwyższej Izby Kontroli (2024) pt. „Zapewnienie obywatelom miejsc schronienia w budowlach ochronnych na wypadek wystąpienia zagrożenia”. Na podstawie informacji w nim zawartych można jednoznacznie stwierdzić, że potencjał schronów i ukryć w naszym kraju jest niemalże zerowy.

Na tle powyższej diagnozy infrastruktury schronowej w Polsce należy przedstawić dostosowania niezbędne dla bezpiecznego przebywania w nich osób ze szczególnymi potrzebami. Konieczność wykonania takich udogodnień reguluje Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019, poz. 1696). Według jej zapisów osoba ze szczególnymi potrzebami to taka, która

[...] ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (Dz.U. 2019, poz. 1696).

Tak sformułowana definicja pozwala na umieszczenie w grupie tych osób znacznej części społeczeństwa naszego kraju. Ponadto ustawa precyzuje kategorię dostępności, która dotyczy trzech obszarów: architektonicznego, informacyjno-komunikacyjnego oraz cyfrowego. Dostępność jest możliwa dzięki dostosowaniom przyjmującym formę projektowania uniwersalnego, racjonalnych usprawnień oraz dostępu alternatywnego.

Projektowanie uniwersalne zostało określone w konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2012, poz. 1169). Jest podstawowym, domyślnym

² W toku prowadzonych kontroli zinventaryzowano łącznie 10 622 budowle ochronne, z czego 1903 stanowiły schrony, a 8719 ukrycia. Łączna pojemność wszystkich budowli ochronnych wyniosła około 1,43 mln osób (PSP, 2023, s. 5).

instrumentem realizacji dostępności. Taki sposób projektowania polega na stosowaniu rozwiązań użytecznych dla wszystkich ludzi w jak największym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznych zmian. Oznacza to, że może on zostać zastosowany wyłącznie w chwili wznoszenia nowych elementów infrastruktury czy projektowaniu rozwiązań organizacyjnych i cyfrowych w instytucjach i obiektach użyteczności publicznej.

Alternatywną metodą dostosowania środowiska życia społecznego do potrzeb dostępności są racjonalne usprawnienia. Można je określić jako konieczne i stosowne modyfikacje lub adaptacje, niepociągające za sobą nieproporcjonalnych i niepotrzebnych utrudnień, które są niezbędne w określonych przypadkach dla zapewnienia osobom o szczególnych potrzebach możliwości korzystania z dóbr i usług. W tym przypadku także występują jednak pewne ograniczenia. Są to przede wszystkim czynniki architektoniczne, związane na przykład z brakiem możliwości wykonania pewnych prac ze względu na niewyrażenie zgody przez konserwatora zabytków czy charakter konstrukcji budynku uniemożliwiający przeprowadzenie stosownych modyfikacji.

Innym sposobem realizacji zasad dostępności jest dostęp alternatywny. Polega on na takich działaniach i rozwiązaniach organizacyjnych, które zapewnią osobie ze szczególnymi potrzebami dostęp do budynku. Nie jest on samodzielny lub realizowany na zasadzie równości z innymi użytkownikami, gdyż potrzebna jest pomoc asystenta. Natomiast w zakresie usług oznacza możliwość skorzystania z usług publicznych w inny sposób, np. online.

Zaprezentowane powyżej metody, projektowane w celu zapewnienia zasad dostępności budowli ochronnych, muszą zostać zaimplementowane do rozwiązań konstrukcyjnych nowo wznoszonych, jak również istniejących już elementów infrastruktury schronowej. W toku wykonywania projektów należy zwrócić uwagę na wejście do schronu, odpowiednie oznakowanie budowli, zapewnienie właściwej komunikacji na linii personel schronowy–osoby chronione oraz kwestie zabezpieczenia logistycznego i zaplecza indywidualnych środków ochrony znajdujących się wewnątrz obiektu.

2. WEJŚCIE DO BUDOWLI OCHRONNEJ

Budowle ochronne mogą być przygotowywane jako obiekty znajdujące się pod budynkami oraz obiekty usytuowane na zewnątrz. Mogą to być także instalacje podziemne lub znajdujące się na powierzchni. Determinuje to w pewnym zakresie sposób dotarcia do nich. Z reguły do budowli prowadzą

schody, które ze względu na ich umiejscowienie mają duże nachylenie. Utrudnia to korzystanie z nich nawet osobom pełnosprawnym. W przypadku osób z jakąkolwiek dysfunkcją narządu ruchu, zwłaszcza tych na wózkach inwalidzkich, poruszanie się po schodach staje się niemożliwe.

Il. 1. Wejście do schronu

Źródło: Rzeczpospolita, 2024.

Il. 2. Wejście z podjazdem dla wózków

Źródło: ORFEMET, 2024.

Zdjęcie 1 przedstawia typowe schody do schronu, które są całkowicie niedostosowane do skorzystania z nich przez osoby z niepełnosprawnościami motorycznymi. Na fotografii 2 zaprezentowano przykład funkcjonalnego wejścia z zastosowaniem racjonalnych usprawnień. Wykonanie podjazdu o odpowiednim nachyleniu pozwala na skorzystanie z niego zarówno wózkom, jak i osobom poruszającym się przy pomocy lasiek czy chodzików.

Racjonalne usprawnienie jest jednak stosunkowo najtrudniejsze do wykonania. Ułożenie podjazdu na stromych schodach jest bowiem niemożliwe ze względu na jego funkcjonalność. Często niewykonalne jest także zmodernizowanie struktury budowli ochronnej, np. obniżenie stopnia nachylenia schodów.

Innym sposobem dostosowania wejścia do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami jest dostęp alternatywny. W przypadku budowli ochronnych najwygodniejszym sposobem byłoby wykonanie windy. Rozwiązanie takie wymaga jednak zasilania, co w przypadku ograniczonych zasobów energii w schronie jest dość ryzykowne.

Il. 3. Krzesło ewakuacyjne

Il. 4. Materac ewakuacyjny

Źródło: il. 3 – Fumaro Safe Escape, 2024; il. 4 – Polpoż, 2024.

Skuteczną metodą jest zastosowanie krzesła lub materaca ewakuacyjnego, które zostały zobrazowane na powyższych zdjęciach. Umożliwiają one transport osoby z dysfunkcją narządu ruchu lub niewidomej w dość szybki i bezpieczny sposób. Mankamentem tego rozwiązania jest konieczność zaangażowania dodatkowej osoby w przypadku krzesła oraz dwóch osób w przypadku materaca

ewakuacyjnego. Ponadto w przypadku, gdy do schronu musi dostać się znaczna liczba ludzi wymagająca zastosowania tego rozwiązania, czas wejścia do budowli znacząco się wydłuży.

Należy także pamiętać o odpowiedniej konstrukcji drzwi prowadzących do schronu. Oprócz oczywistego wymogu, aby były one gazoszczelne i na tyle wytrzymałe, aby oprzeć się fali uderzeniowej wybuchu jądrowego czy ostrzałości, powinny one posiadać mechanizm pozwalający na otwarcie ich, mimo dużej masy, przez osoby nie dysponujące znaczną siłą fizyczną. W przeciwnym razie mogą być poważną przeszkodą w dostaniu się do budowli.

3. POMIESZCZENIA SCHRONOWE

Po wejściu do budowli ochronnej niezbędne staje się względnie komfortowe poruszanie się po niej. Przy czym ze względu na zwiększone zużycie powietrza podczas aktywności fizycznej przemieszczanie się jest dozwolone tylko w uzasadnionych przypadkach, np. skorzystanie z toalety.

W tradycyjnym schronie wyróżnić można kilka rodzajów pomieszczeń. Pierwszym z nich, usytuowanym zaraz po przejściu przez gazoszczelne drzwi, powinno być miejsce, w którym – w budowlach spełniających wszelkie wymogi bezpieczeństwa – odbywa się kontrola dozymetryczna oraz ewentualne zabiegi sanitarne, takie jak mycie czy zmiana odzieży. Po wykonaniu tych zabiegów osoby ukrywające się w schronie będą przebywać w pomieszczeniach, w których znajdują się miejsca siedzące oraz leżące. Oczywiście niezbędne jest także przygotowanie węzła sanitarnego. Z punktu widzenia zaspokojenia szczególnych potrzeb osób przebywających w schronie na tym kończy się katalog niezbędnych do dostosowania pomieszczeń.

Pojawia się kwestia, w jaki sposób należy je przygotować. Najwygodniej uczynić to realizując zasady projektowania uniwersalnego. Jeżeli przygotowywane rozporządzenie dotyczące wymogów technicznych, które powinny spełniać budowle ochronne, wejdzie w życie, infrastruktura dostosowana będzie musiała mieć korytarze na tyle szerokie, aby mogły się przemieszczać po nich wózki inwalidzkie, oraz drzwi pozbawione progów lub wyposażone w podjazdy. W celu zaspokojenia potrzeb osób niewidomych i niedowidzących drzwi, ciągi piesze oraz wszelkie przeszkody powinny być wyposażone w jaskrawe oznaczenia umożliwiające ich dostrzeżenie i identyfikację, a także w nawierzchnie dotykowe w postaci listew prowadzących oraz pinezek dotykowych tworzących pola uwagi. Podczas opracowywania regulacji dotyczących wymogów

technicznych, jakim powinny odpowiadać omawiane obiekty w zakresie dostosowania ich do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami, warto przetransponować normy już istniejące, które są zawarte w Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych (Dz.U. 2019, poz. 1065).

Il. 5. Wnętrze budowli ochronnej
dostosowanej do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami

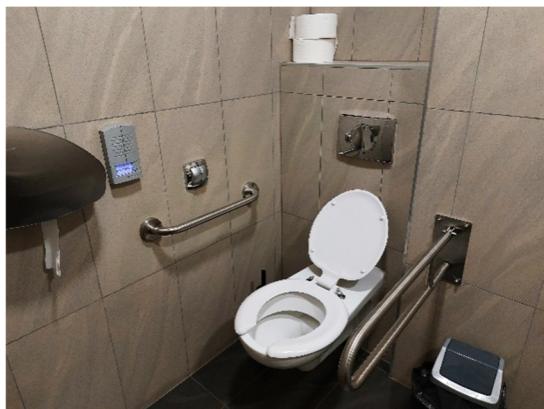
Źródło: Reliefweb, 2023.

Pomieszczenia, w których ukrywają się ludzie, muszą mieć odpowiednią liczbę miejsc leżących i siedzących. Ich stosunek powinien wynosić jedno miejsce leżące do dwóch miejsc siedzących. Normy takie obowiązywały powszechnie, zaś skodyfikowane były w Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju w sprawie postępowania z zasobami budownictwa ochronnego (Szef OCK, 2018). Mimo że rozporządzenie to przestało obowiązywać, to analogiczne zapisy możemy znaleźć w projekcie Rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, zasad użytkowania, kontroli i ewidencjonowania obiektów budowlanych stanowiących obiekty zbiorowej ochrony i służących bezpieczeństwu lub obronności państwa.

Wspomniany wymóg miejsc siedzących i stojących podyktowany jest koniecznością zachowania rytmu dobowego snu i okresu czuwania. Pamiętać bowiem należy, że w schronie nie ma dostępu światła dziennego, zaś oświetlenie

elektryczne jest włączone permanentnie. W kontekście ograniczonej aktywności ruchowej warto zastanowić się nad sposobem opieki nad osobami z niepełnosprawnością intelektualną, które mogą mieć trudności z zachowaniem spokoju w takiej sytuacji. Oczywiście niezbędna wydaje się tutaj pomoc opiekuna, który z reguły powinien przebywać w obiekcie z taką osobą. Przy jego braku rozwiązaniem jest odpowiednie przygotowanie personelu schronowego, aby był w stanie zareagować na przejawy paniki czy agresji.

Bardzo istotną kwestią jest także takie usytuowanie ław do siedzenia, aby można było manewrować między nimi na wózku inwalidzkim, oraz dostosowanie miejsc leżących poprzez wyposażenie przynajmniej niektórych z nich w urządzenia ułatwiające podciągnięcie się na łóżku czy zmianę pozycji ciała. Dostosowania wymaga także węzeł sanitarny. Musi on być wykonany w taki sposób, aby mogły korzystać z niego osoby z dysfunkcjami narządu ruchu. Pomieszczenia te powinny umożliwiać poruszanie się na wózkach inwalidzkich oraz samodzielne korzystanie z nich poprzez zastosowanie akcesoriów łazienkowych, takich jak uchwyty kątowe ułatwiających siadanie czy podnoszenie się.

Il. 6.

Il. 7.

Toaleta dostosowana do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami

Źródło: zasoby własne.

4. INFORMACJA I KOMUNIKACJA W BUDOWLI OCHRONNEJ

Bardzo istotnym elementem przygotowania budowli ochronnej do korzystania z niej przez osoby ze szczególnymi potrzebami jest zapewnienie właściwej komunikacji w jej wnętrzu. Grupą osób, którym zwłaszcza mają służyć tego typu rozwiązania, są głusi i niedosłyszający oraz niewidomi i niedowidzący. W przypadku niesłyszących i niedosłyszających konieczne jest wyposażenie obiektu w pętlę indukcyjną, która łącząc się z aparatami słuchowymi pozwala na skuteczne przekazywanie wszelkich informacji i komunikatów. Za dobrą i bardzo wskazaną praktykę należy uznać wyposażenie personelu schronowego w wiedzę i umiejętności z zakresu podstaw języka migowego w celu utrzymania kontaktu z osobami głuchymi i niedosłyszającymi w schronie. W przypadku przekazywania komunikatu dźwiękowego i słownego o opuszczeniu obiektu warto także sprzęgnąć system audio z oświetleniem budowli tak, aby oprócz sygnału emitowany był komunikat wizualny, np. migające światło. W stosunku do osób niewidomych i słabowidzących niezbędne jest oznaczenie w alfabecie Braille’a elementów infrastruktury schronowej, m.in. pomieszczeń, toalet.

Il. 8

Il. 9

Oznaczenia elementów infrastruktury alfabetem Braille’a

Źródło: zasoby własne.

Konieczne jest również oznakowanie elementów infrastruktury napisami wykonanymi czcionką bezszeryfową³ oraz piktogramami zrozumiałymi dla osób z niepełnosprawnością intelektualną mających problemy z czytaniem.

³ Zapis bezszeryfowy pozbawiony jest ozdobników w postaci tzw. szeryfów. Końcówki znaków są proste.

a) WEJŚCIE

b) WEJŚCIE

Il. 10. Napisy wykonane: a) czcionką szeryfową, b) czcionką bezszeryfową

Źródło: opracowanie własne.

Il. 11. Przykłady oznaczeń w budynkach użyteczności publicznej
czytelnych dla osób ze szczególnymi potrzebami

Źródło: Kowalski, 2018, s. 49.

Idealnym rozwiązaniem jest zastosowanie mapowania budynku w postaci markerów połączonych z aplikacją w telefonie komórkowym, który informuje o aktualnym miejscu przebywania w schronie.

5. ZABEZPIECZENIE LOGISTYCZNE

Nieodzownym elementem przygotowania każdej budowli ochronnej jest zabezpieczenie niezbędnych zapasów żywności oraz wody. Odpowiednie zasoby powinny być dostarczane do schronów zgodnie z zasadą *just-in-time*, tzn. w odpowiedniej ilości i jakości oraz optymalnym czasie. Należy także odpowiednio zaplanować sposoby transportu produktów do schronu. W czasie pokoju nic nie powinno zakłócać tego procesu. Natomiast w sytuacji zagrożenia, jeżeli budowla będzie wymagać dostaw, należy zaplanować ich dywersyfikację poprzez alternatywne środki transportu oraz miejsca pozyskania zaopatrzenia. Jest to konieczne ze względu na możliwość zniszczenia infrastruktury produkcyjnej, bazy magazynowej oraz niebezpieczeństwo wystąpienia blokady terenowej. Ponadto należy uwzględnić rotację zapasów w czasie braku zagrożenia, którą będzie determinowała ich przydatność do spożycia (wykorzystania).

Il. 12.

Il. 13.

Przykłady żywności specjalnej (medycznej) podawanej doustnie
bądź przez zgłębnik żołądkowo-jelitowy (il. 12) lub dożylnie (il. 13)

Źródło: il. 12 – Apteka Isofarm, 2024; il. 13 – Medifarm, 2024.

Niektóre osoby ze szczególnymi potrzebami wymagają tzw. żywienia specjalnego, nie mogą przyjmować pokarmów przygotowanych dla pozostałych „mieszkańców” schronu. Dla tej grupy ludności niezbędne jest zabezpieczenie żywności specjalnego przeznaczenia medycznego podawanej dojelitowo (przyjmowanej doustnie lub przy użyciu zgłębnika żołądkowego) oraz pozajelitowo (dożylnie⁴). Jej przykłady przedstawiono na powyższych zdjęciach, na których zamieszczono preparat odżywczy, który można podawać doustnie lub przy użyciu zgłębnika (il. 12), oraz preparat do podawania dożylnego (il. 13). Nieemożliwe i niecelowe jest przygotowanie tego rodzaju zasobów we wszystkich budowlach ochronnych. Natomiast jest to niezbędne w schronach przeznaczonych do umieszczenia w nich pacjentów szpitali czy ośrodków opieki paliatywnej. Bez tego typu specjalistycznych zapasów osoby te nie będą w stanie przetrwać w budowli.

Co więcej, w czasie przebywania w schronie personel czuwający nad bezpieczeństwem ukrywających się w niej osób powinien zapewnić optymalne spektrum usług gospodarczo-bytowych oraz medycznych. Na pierwszy plan wysuwa się kwestia aprowizacji. W przypadku osób ze szczególnymi potrzebami konieczne jest podawanie posiłków przez wykwalifikowany personel medyczny. Innym, ważnym zagadnieniem jest także zapewnienie odpowiedniego zakwaterowania oraz węzła sanitarnego. Kwestie te zostały już jednak omówione. W zakresie pomocy medycznej należy zaznaczyć, że w tradycyjnie przygotowanej

⁴ Jest to tzw. żywienie parentalne.

budowli jest ona bardzo ograniczona i obejmuje podstawowe czynności związane np. z drobnymi urazami, bólami czy dolegliwościami. W przypadku schronu dla osób chorych lub z niepełnosprawnościami niezbędne jest umieszczenie w nim wykwalifikowanego personelu medycznego (lekarzy, pielęgniarek czy ratowników medycznych), który oprócz prostych czynności pielęgnacyjnych udzieli także profesjonalnej pomocy w zakresie ratowania zdrowia, a nawet życia.

6. INDYWIDUALNE ŚRODKI OCHRONY PRZED SKAŻENIAMI

Niezwykle istotnym elementem przygotowania budowli ochronnej pozostaje zabezpieczenie, stosownie do liczby ukrytych w niej osób, odpowiedniej liczby indywidualnych środków ochrony dróg oddechowych (masek przeciwgazowych). Są one niezbędne w przypadku, gdy urządzenia filtrowentylacyjne w schronie przestaną funkcjonować. O ile pozyskanie ich dla osób bez szczególnych potrzeb jest stosunkowo proste, o tyle nabycie sprzętu dostosowanego do wymogów i możliwości użycia przez np. dzieci czy osoby z niepełnosprawnością intelektualną nastrocza o wiele większych problemów. Muszą to być bowiem maski o budowie luźnej, a jednocześnie hermetycznej, nie powodujące dyskomfortu i lęku u noszącego.

Il. 14. Maski dostosowane do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami

Źródło: zasoby własne.

Na powyższym zdjęciu zostały zaprezentowane dostępne w Stanach Zjednoczonych maski dostosowane do potrzeb dzieci oraz dorosłych, którzy nie mogą używać sprzętu klasycznego. Należy jednak podkreślić, że artykuły te nie są ogólnodostępne w innych krajach. Ze względu na ich unikatowy charakter są także bardzo drogie. Powinny jednak znajdować się na wyposażeniu schronów obecnie dostępnych ze względu na to, że klasyczny sprzęt nie jest w stanie zapewnić ochrony wymienionym wcześniej kategoriom osób ze szczególnymi potrzebami. Należałoby rozważyć także uruchomienie produkcji krajowej tego typu artykułów, aby uniezależnić się od dostaw zewnętrznych, które mogą okazać się niemożliwe na wypadek chociażby konfliktu zbrojnego.

7. OZNAKOWANIE INFRASTRUKTURY

Podstawowym warunkiem skorzystania z budowli ochronnej jest właściwe jej oznaczenie w taki sposób, aby można było do niej trafić zarówno znajdując się na ulicy, jak również przebywając wewnątrz budynku. Ogólne zasady oznakowania schronów są proste i polegają na umieszczeniu stosownej tabliczki lub napisu na ścianie. Na poniższych zdjęciach przedstawiono różne sposoby znakowania ogólnodostępnych budowli ochronnych.

II. 15

II. 16

Il. 17

Sposoby oznakowania wejścia do schronu

Źródło: il. 15 – Naklejkitałbiczibhp.pl, 2024; il. 16 – znaki-BHP.pl, 2024; il. 17 – Bolanowski, 2024.

Aby jednak odróżnić infrastrukturę schronową dostępną dla osób ze szczególnymi potrzebami od instalacji niedostosowanych, warto opatrzyć ją stosownym znakiem, który informowałby, że mogą w niej bezpiecznie i względnie komfortowo funkcjonować osoby ze szczególnymi potrzebami. Poniżej zaprezentowano koncepcję takiego oznaczenia, które w sposób jednoznaczny informuje o dostosowaniu budowli ochronnej.

Il. 18. Koncepcja „znaku dostępności”

Źródło: opatentowane współpracowanie własne.

Koncepcja „znaku dostępności” zakłada zasygnalizowanie obowiązujących w Ustawie o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami wymiarów dostępności (architektonicznej, informacyjno-komunikacyjnej i cyfrowej) na znaku, który będzie umieszczany na wszelkich elementach materialnych i cyfrowych funkcjonujących w przestrzeni publicznej. Jednym z takich elementów są, a przynajmniej mają być, budowle ochronne.

WNIOSKI

Należy stwierdzić, że postawione na początku artykułu hipotezy badawcze zostały zweryfikowane pozytywnie. Brak zapisów prawnych i rozwiązań organizacyjnych w zakresie przygotowania budowli ochronnych uniemożliwia ich budowę i restaurowanie. Ponadto nie wypracowano, jak na razie, rozwiązań pozwalających na dostosowanie infrastruktury ochrony zbiorowej do potrzeb wskazanej w artykule grupy społecznej.

Sprostanie wymaganiom w zakresie przygotowania budowli ochronnych z myślą o osobach ze szczególnymi potrzebami jest trudne i bardzo kosztowne, a także wiąże się ze wznoszeniem ich od nowa. Dlatego też warto pomyśleć o przygotowaniu infrastruktury dostosowanej w pierwszej kolejności w miejscach, gdzie osoby zaliczane do grupy będącej przedmiotem powyższych analiz na pewno przebywają. Mowa o szpitalach, ośrodkach pomocy społecznej, zakładach opieki leczniczej, warsztatach terapii zajęciowej, czyli wszystkich podmiotach zajmujących się opieką ciągłą i paliatywną. Jest to pierwszy krok w kierunku szerszego dostosowania infrastruktury ochronnej państwa.

W dalszej kolejności należy systematycznie dostosowywać istniejące budowle, które i tak ze względu na swój zły – w większości przypadków – stan techniczny będą wymagać znacznej modernizacji. Stosując zasady racjonalnych usprawnień czy dostępu alternatywnego można chociaż w części ułatwić przebywanie w nich osobom ze szczególnymi potrzebami, zwłaszcza z niepełnościami.

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Dz.U. 2012, poz. 1169.
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 31 sierpnia 2023 r. w sprawie warunków technicznych dla obiektów budowlanych niebędących budynkami, służących obronności Państwa, Dz.U. 2023, poz. 1916.
- Rozporządzenie z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Szefa Obrony Cywilnej Kraju, szefów obrony cywilnej województw, powiatów i gmin, Dz.U. 2002, nr 96, poz. 850.
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (tekst jednolity), Dz.U. 2019, poz. 1065.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2025 r. w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne, Dz.U. 2025, poz. 235.
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, Dz. U. 2022, poz. 655.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz. U. 2019, poz. 1696.
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1967, nr 44, poz. 220.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej, Dz.U. 2024, poz. 1907.
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, Dz.U. 1994, nr 89, poz. 414.
- Zarządzenie nr 14 Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 28 marca 2023 r. w sprawie powołania zespołu do opracowania rozwiązań dotyczących przydomowych schronów i przydomowych ukryć doraźnych, Dz.Urz.MRiT.2023.16.

LITERATURA

- Apteka Isofarm (2024), *Żywnie specjalistyczne*, <https://www.zaufane-apteki.pl/zywnie-specjalistyczne> [dostęp: 11.12.2024].
- Bolanowski R. (2024), *Czas budować schrony. „Musimy być gotowi na każdy scenariusz”*, Wyboreza.pl, 26.03, <https://rzeszow.wyboreza.pl/rzeszow/7,34962,30829211,polska-potrzebuje-schronow-i-objektow-ochronnych-nie-mam-cenniejszego.html>, 2024 [dostęp: 22.02.2025].
- Figaj B. (2024), *Schron zbudujesz bez pozwolenia*, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-we-wnetrzne/schron-zbudujesz-bez- pozwolenia> [dostęp: 2.11.2024].
- Fumaro Safe Escape (2024), *Krzesła ewakuacyjne EVAC+CHAIR*, <https://krzesla-ewakuacyjne.eu/> [dostęp: 20.11.2024].
- InfoSecurity24 (2024), *Rozporządzenie ws. schronów na „ostatniej prostej”*, <https://infosecurity24.pl/bezpieczenstwo-wewnetrzne/rozporzadzenie-ws-schronow-na-ostatniej-prostej> [dostęp: 2.11.2024].
- Kowalski K. (2018), *Włącznik – projektowanie bez barier*, Warszawa: Fundacja Integracja.
- Medifarm (2024), *Żywnie pozajelitowe*, <https://medifarm.pl/zywnie-pozajelitowe/> [dostęp: 11.12.2024].

- Najwyższa Izba Kontroli (2024) *Zapewnienie obywatelom miejsc schronienia w budowlach ochronnych na wypadek wystąpienia zagrożenia*, Raport, nr 79/2023/P/23/061/LKI.
- Naklejkita bliczkibhp.pl (2024), *Schron ewakuacyjny – znak BHP*, <https://naklejkita bliczkibhp.pl/schron-ewakuacyjny-znak-bhp/> [dostęp: 22.02.2025].
- ORFEMET (2024), *Podjazdy dla niepełnosprawnych*, <https://www.orfemet.pl/podjazdy/dla-wozkow-inwalidzkich/> [dostęp: 20.11.2024].
- Polpoż (2024), *Materac ewakuacyjny*, <https://sklep-ppoz.pl/pl/p/Materac-ewakuacyjny-ECONOMY-LINE-200-x-65-cm%2C-udzwig-150-kg/10827> [dostęp: 20.11.2024].
- PSP (2023), *Raport dotyczący budowli ochronnych*, Warszawa: Komenda Główna PSP. https://demagog.org.pl/wp-content/uploads/2024/04/2023_raport_PSP_dotyczacy_budowli_ochronnych_-1.pdf.
- Reliefweb (2023), *Restored bomb shelter in Zaporizhzhia opens with EU and UNDP support*, <https://reliefweb.int/report/ukraine/restored-bomb-shelter-zaporizhzhia-opens-eu-and-undp-support-enuk> [dostęp: 24.02.2024].
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Technologii w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty zbiorowej ochrony i ich usytuowanie (projekt).
- Rozporządzenie w sprawie warunków technicznych użytkowania obiektów zbiorowej ochrony (projekt).
- Rozporządzenie w sprawie warunków technicznych, zasad użytkowania, kontroli i ewidencjonowania obiektów budowlanych stanowiących obiekty zbiorowej ochrony i służących bezpieczeństwu lub obronności państwa (projekt).
- Rzeczpospolita (2024), *Jak zbudować schron, aby było w nim bezpiecznie? Poznajemy konkrety*, 1.03, <https://www.rp.pl/nieruchomosci/art39923771-jak-zbudowac-schron-aby-bylo-w-nim-beezpiecznie-poznamy-konkrety> [dostęp: 18.11.2024].
- Szefa OCK (2018), Wytoczne z dnia 4 grudnia 2018r. w sprawie postępowania z zasobami budownictwa ochronnego, <https://sibo.org.pl/wp-content/uploads/2024/01/wytoczne.pdf> [dostęp: 1.04.2025].
- znaki-BHP.pl (2024), *Kierunek do schronu - Znak ewakuacyjny*, https://znaki-bhp.pl/produkty/3924_kierunek_do_schronu.html, 2024 [dostęp: 22.02.2025].

PRZYGOTOWANIE BUDOWLI OCHRONNYCH DO KORZYSTANIA PRZEZ OSOBY ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie diagnozy systemu budowli ochronnych w Polsce oraz proponowanie koncepcji dostosowania ich do wymogów osób ze szczególnymi potrzebami. Przedstawiono w nim potencjał schronowy w naszym kraju oraz sposoby zapewniania jego dostępności. Zwrócono uwagę na konstrukcję schronów i zasady przebywania w nich. We wnioskach podkreślono braki w podstawie prawnej dotyczącej przygotowania budowli ochronnych w Polsce, trudności z ich dostosowaniem oraz konieczność prowadzenia systematycznych prac obejmujących w pierwszej kolejności obiekty znajdujące się przy domach opieki czy szpitalach, a następnie pozostałe budowle ochronne.

Słowa kluczowe: ochrona ludności; osoby ze szczególnymi potrzebami; budowle ochronne; dostępność